

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3-
SON
ILOVA
TO'PLA
M**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

R.A.Mamajonov O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida xuquqiy va axloqiy-me'yoriy munosabatlar, o'zaro muloqot madaniyati	544
B.A.Pulatov Yoshlar tafakkurida harbiy qahramonlik ideallarini shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning istiqboldagi vazifalari	547
K.I.Marayimova Bo'lajak o'qituvchilarni turizm faoliyatiga tayyorlashning pedagogik-psixologik xususiyatlari ...	551
N.M.O'rinova, G.I.Tillabayeva Talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetentligini rivojlantirish usullari	556
D.I.Asqarova Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarda kreativlikni rivojlantirish omillari	560
M.Q.Jabborova, Sh.D.Raxmatjonov Maktabgacha yoshdagi bolalarni psixologik, intellektual va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda ilk davrning o'ziga xos xususiyatlari	567
M.Q.Jabborova Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarini pedagogik faoliyatga tayyorlashning zamonaviy sifatiga erishish omillari	570

FALSAFA

A.A.A.Qambarov "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari" konsepsiyasini amalga oshirishda diniy qadriyatlar omilining innovatsion xususiyatlari	577
I.M.Arzimatova Boshqaruv kadrlari faoliyatida ma'naviyatning o'rni	581
D.E.Normatova Sharq ilk uyg'onish davri va uning ilmiy-falsafiy mohiyati	586
I.A.Asatulloev Karl Yung qalb konsepsiyasida sharq va g'arb xalqlari ma'naviy hayotining qiyosiy tahlili	591
T.Y.Bakirov, S.A.Soxibov Korrupsiyaviy munosabatlarni oldini olishning falsafiy-analitik tahlilining ta'limiy jihatlari	595
S.S.Evatov Kalom ilmining vujudga kelishi va uni islomdagi aqidaviy masalalarni o'rganishdaga o'rni	600
I.Y.Toirov Sivilizatsiya masalalarining nazariy - metodologik jihatlarni o'rganish muammolari	604
A.M.Rasulov Axborot va axborot makoni tushunchasi, ularning falsafiy tahlili	608
A.A.Sayitxonov Jamiyat va shaxs rivojida qadriyatlarning o'rni	612
F.A.Yuldashev Socio-philosophical analysis of categories of needs and interests	616
S.P.Tojiboyev Boshqaruv kadrlarining axloqiy madaniyati va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar tahlili	622
B.X.Mirzaraximov, B.T.Shokirov Yoshlarda axborot madaniyatini shakllantirishning asosiy mezonari	628
M.A.Abduxamidov Sovetlarning O'zbekistondagi masjidlariga munosabatining tahlili	632

SIYOSAT

J.A.Dadaboyeva Farzandlikka olishni bekor qilish asoslari	635
A.A.G'aniyev Yangi iqtisodiy siyosat sharoitida O'zbekiston qishloq xo'jalik kooperativlari faoliyati	640

TARIX

B.A.Usmonov "Sohibqiron" atamasining kelib chiqishi va ma'nosiga oid fikrlarga bir	645
--	-----

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI PSIXOLOGIK, INTELEKTUAL VA MULOQOT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA ILK DAVRNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.**ОСОБЕННОСТИ ПЕРВОГО ПЕРИОДА РАЗВИТИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ, ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ И КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.****PECULIARITIES OF THE FIRST PERIOD IN THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL, INTELLECTUAL AND COMMUNICATION SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN****Jabborova Marifat Qodiraliyevna**

Farg'ona davlat universiteti, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Raxmatjonov Shoxjahon Dilshodbek o'g'li

Farg'ona davlat universiteti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Kelajak avlodni barkamol qilib tarbiyalashda ularga erta ta'lim-tarbiya berish mas'uliyatini hozirda yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'z zimmasiga olgan. Ta'limiy faoliyatlar jarayonida bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug'at boyligi oshib borish bilan bir qatorda ularda psixologik va intellektual rivojlanishi ham shakllanib boradi. Bola hayotining ilk davri eng mas'uliyatli davr bo'lib, bu davrda bola nutqida katta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu bolaning umumiy rivojlanishida namoyon bo'ladi.

Аннотация

Организации дошкольного образования, действующие в настоящее время в нашей стране, взяли на себя ответственность за раннее образование будущего поколения. В ходе учебной деятельности развивается речь детей, совершенствуются ее грамматические и фонетические аспекты, увеличивается словарный запас, а также происходит их психологическое и интеллектуальное развитие. Первый период жизни ребенка — самый ответственный период, в течение которого в речи ребенка происходят большие изменения. Это отражается на общем развитии ребенка.

Abstract

Preschool education organizations currently operating in our country have taken responsibility for the early education of the future generation. In the course of educational activities, children's speech develops, its grammatical and phonetic aspects are improved, their vocabulary increases, and their psychological and intellectual development also occurs. The first period of a child's life is the most crucial period, during which great changes occur in the child's speech. This affects the overall development of the child.

Kalit so'zlar: grammatik, fonetik, psixologik, intellektual, intensive, individual, motor qobiliyat, kommunikativ muloqot, ob'ekt.

Ключевые слова: грамматический, фонетический, психологический, интеллектуальный, интенсивный, индивидуальный, двигательная способность, коммуникативное общение, предмет.

Key words: grammatical, phonetic, psychological, intellectual, intensive, individual, motor ability, communicative communication, subject.

KIRISH

Hozirgi kunda yuz berayotgan globallashuv jarayoni va jamiyatni isloh qilish sharoitida yangicha fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlar kiritishni talab etadi. Maktabgacha ta'lim jadal rivojlanayotgan ta'lim sohasi bo'lib, u butun dunyo va mamlakatimizdagi ta'lim sohasi mutaxassislari va tadqiqotchilarining diqqat markazida bo'lib kelmoqda[1].

Ma'lumki, vatan beshikdan boshlangani kabi, ta'lim va tarbiya ham beshikdanoq, hattoki, bola tug'ilmasidanoq berila boshlanishi kelajakdagi ijobiy natijalarga sabab bo'ladi.

Mamlakatimiz yoshlariga erta ta'lim-tarbiya berish mas'uliyatini hozirda yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'z zimmasiga olgan[7]. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga bilim berish shakli ta'limiy faoliyatdir. Ta'limiy faoliyatlar jarayonida

bolalarning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, lug'at boyligi oshib borish bilan bir qatorda psixologik va intellektual rivojlanib boradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bola hayotining birinchi yili eng mas'uliyatli davr bo'lib, bu davrda bola nutqida katta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu bolaning umumiy rivojlanishida namoyon bo'ladi[6].

Bola hayotining birinchi yili — bu intensiv rivojlanish va ko'plab o'zgarishlar davri hisoblanadi. Bu davrning o'ziga xos ba'zi xususiyatlari quyidagilar:

1. Jismoniy rivojlanish: Birinchi yil davomida bola o'sish, mushaklar rivojlanishi va harakatni muvofiqlashtirish kabi bir qator muhim jismoniy o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Bu vaqt ichida chaqaloq emaklash, yurish va boshqa motor qobiliyatlarini o'rgana boshlaydi.

2. Muloqot ko'nikmalarini rivojlanishi: Birinchi yil davomida bolada jilmayish, yig'lash, urish va nihoyat atrofdagi odamlar bilan aloqa qilish kabi kommunikativ muloqot qobiliyatlari rivojlana boshlaydi.

3. Oziqlanish ko'nikmalarini rivojlanishi: bola hayotining birinchi yili ta'mga bo'lgan afzalliklar va ovqatlanish ko'nikmalarini shakllantirishning muhim bosqichi bilan bog'liq — emizish yoki shishadan oziqlantirishdan qo'shimcha ovqatlarga o'tish.

4. Hissiy rivojlanish: Bola hayotining birinchi yilida uning hissiy hayotining shakllanishi ham boshlanadi, his-tuyg'ularini ifodalash qobiliyati rivojlanadi.

Bu bola hayotning birinchi yilidagi ayrim jihatlarini sanaladi. Har bir bola noyobdir va har xil rivojlanishi mumkin, shuning uchun diqqatli bo'lish va bolaning tabiiy rivojlanishida qo'llab-quvvatlash muhimdir.

Ikki yoshgacha bo'lgan bolalar nutqini rivojlantirishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashda ta'limiy o'yinlar muhim rol o'ynaydi. Bu yoshda bolalar atrofi-olamni o'yin orqali faol o'rganadilar va o'yin faoliyati ularning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga sezilarli hissa qo'shishi mumkin. Ikki yoshgacha bo'lgan bolalarning nutqini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatadigan o'yinlarga quyidagi ba'zi misollarni keltirish mumkin[9]:

1. Qo'shiqlar va ovunmachoqlar: Qo'shiq va ovunmachoqlarni kuylash, tovush va so'zlarni takrorlash eshitish, idrokini va xotirani rivojlantirishga yordam beradi, tovush va ma'no o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlaydi.

2. Kitoblarga qiziqirish: Kitob o'qish va turli janrdagi rasmlar bilan oddiy o'yinlar o'ynash bolalarning so'z boyligini va tilni tushunishlarini kengaytirishga, tasavvur va xotirani rivojlantirishga yordam beradi.

3. Ob'ektlar, bilan o'ynash: bloklar, o'yinchoq hayvonlar, turli materiallardan tayyorlangan o'yinchoqlar va narsalar-buyumlar bilan o'ynash harakat qobiliyatlari va kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va bolalarda so'zlar, narsa-buyumlar o'rtasidagi aloqalarni shakllantirishga o'rgatadi.

4. Suhbat asosidagi o'yinlari: bolalar tovushlarga taqlid qilish, so'zlarni takrorlash, savollarga javob berish, nutq qobiliyatlari va tilni tushunishni rivojlantirishga yordam beradigan o'zaro muloqot va o'yinlar.

O'yinlar nafaqat tilni rivojlantirish, balki bolalar va ularning ota-onalari yoki ularga g'amxo'rlik qiluvchilar o'rtasidagi aloqani mustahkamlash uchun ham muhimdir. Bolalar o'ynaganda kattalar, bolaning ranglar, shakllar, raqamlar va vaqt tushunchalari haqidagi bilimlarini baholashlari mumkin.

Shuningdek, bola nutqini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri bu rasmlar asosidagi faoliyatlardir. Bunday faoliyatlarni ikki yoshdan boshlab o'tkazish tavsiya etiladi. Agar bola rasmda tasvirlangan narsa-buyumning nomini aytib turish orqali to'g'ri topishga o'rganib olsa, u vaqtda sekin-astalik bilan bolaga notanish bo'lgan, ya'ni narsa-buyum tasvirini tushirilgan rasm tanish rasmlar qatoriga qo'yiladi. Sekin-astalik bilan narsa-buyum tasvirlangan predmetli rasmlar bo'yicha o'tkaziladigan faoliyatlarning vazifasi murakkablashib boradi. Endi bolalarda rasmda tasvirlangan predmetlarning kattaligini, narsa-buyumlarning rangini, turli holatini aytib berish ko'nikma va malakalari shakllantirib boriladi.

Tarbiyachi tomonidan hikoya qilib berilgan ertaklar, o'qib berilgan hikoya va yoddan aytib berilgan she'rlar, so'z o'yinlari, hazil-mutoyibalar bolalarda obrazli nutqni tarbiyalashga yordam beradi.

Bola nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar faoliyatdan tashqari vaqtda, kundalik tartib daqiqalarida ham amalga oshiriladi. Ovqatlanish, yuvinish, kiyinish vaqtida bolalar turli harakatlarni bajaradilar. Kattalarning nutqi yordamida qoshiqni to'g'ri ushlab, ozoda va tartibli ovqatlanishga,

PEDAGOGIKA

qo'lini sovunlab yuvishga va sochiqqa artishga, uyqudan oldin yechinishga va hokazolarga o'rgatiladi. Natijada bolalar juda ko'p nutqiy namunalarini idrok etadilar va ularning mazmunini tushunib olishga o'rganadilar. Nutqni tushunish asosida bolada faol nutq shakllanadi.

Ikki yoshgacha bo'lgan bolalarda nutqni rag'batlantirish va rivojlantirish uchun foydalanish mumkin bo'lgan ta'limiy o'yinlarga quyidagilar misol bo'ladi[10]:

1. Tovushlar chiqaruvchi o'yinchoqlar bilan o'ynash: Ovoz chiqaradigan turli o'yinchoqlardan foydalanish va ularga bu tovushlarni aniqlash va takrorlashda yordam berish kerak. Masalan, tovush chiqaradigan o'yinchoq hayvonlar bilan o'ynash tovush va ob'ekt o'rtasidagi assotsiatsiyani rivojlantirishga yordam beradi.

2. Qo'shiqlar aytish va barmoq o'yinlaridan foydalanish: Bolalar qo'shiqlarini kuylash va "Bo'g'irsoq" yoki barmoq teatri kabi barmoq o'yinlaridan foydalanish bolaga yangi so'zlar, iboralar va qofiyalarni o'rgatishda yordam beradi.

3. Suratli kitoblar: Suratlarda ko'rsatilgan narsalar haqida suhbat bilan qo'llab-quvvatlanadigan yorqin, ko'rgazmali rasmlari bo'lgan kitoblarni o'qish so'z boyligi va tilni tushunishni kengaytirishga yordam beradi.

4. "...Qayerda?" o'yinlari: "...Qayerda?" deb so'raladigan va boladan u joy qayerdaligini so'raydigan o'yinlar. Masalan, "Mening paypog'im qani?" yoki "Mening qo'g'irchog'im qayerda?"

5. Kichik hikoyalar: bolalar bilan oddiy ertaklarni aytib berish, o'qib berishga vaqt ajratish kerak. Bu bolalarning tasavvurini rivojlantirish, so'zlarni tushunishga yordam beradi.

Ushbu o'yinlar ikki yoshgacha bo'lgan bolalarning nutqini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, hamda o'yinlarni bolaning qiziqishlari va rivojlanish darajasiga moslashtirish ham juda muhimdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda bolalarning mustaqil o'yinlari bilan nutqni rivojlantirish o'rtasida mustahkam bog'liklik bor. Bolalar o'yinining takomillashishi bilan nutq ham takomillashadi, psixologik va intellektual rivojlanishi tezlashadi. Bolalar mustaqil o'yin faoliyati jarayonida o'yinchoqlar bilan turli harakatlarni bajaradilar: qo'g'irchoqni qoshiq bilan ovqatlantiradilar, predmet va uning qismlarini sinchiklab ko'rib chiqadilar, qo'l bilan predmetning shaklini tekshiradilar. Mana shu jarayonda katta kishilar ishtirok etishlari va bolalar o'yinlariga rahbarlik qilishlari lozim. Bolalar o'yiniga rahbarlik qilganda savollar berish usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu savolga bola so'z bilan javob beradi yoki harakatlarni bajarib ko'rsatadi. Bolalarning javoblariga qarab, kattalar kelgusi nutqiy muomala uchun yo'l tanlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-iyul 9-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish bo'yicha chora tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3261 sonli Qarori.
2. Jabborova, M. (2021). The importance of innovative technologies in the social development of society. *Экономика и социум*, (6-1), 129-132.
3. Jabborova, M. (2021). Maktabgacha ta'lim sohasi talabalarida bosqaruvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirish. *Молодой ученый*, (17), 394-395.
4. Jabborova, M. (2022). Bo'lajak pedagoglarni tayyorlash tizimida malakaviy amaliyotning roli. *Scientific progress*, 3(4), 167-173.
5. M.Q.Jabborova Bo'lajak tarbiyachilarni pedagogik faoliyatiga tayyorlash ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida *TDPU Ilmiy xabarlar*. 2022\ 12-son ISSN 2181-9580 (13.00.00 №32)
6. M.Q.Jabborova The importance of communicative speech in improving the pedagogical training of future educators. «Science and innovation» *International scientific journal* volum 2 issue 2 February 2023 uif-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337 | scientists.uz8f-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 <https://doi.org/10.5281/zenodo.768257>.
7. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat Standarti. Toshkent sh., 2020-yil 22-dekabr, 802-son
8. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi /takomillashtirilgan ikkinchi nashr 2022
9. Djamilova N.N Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi. O'quv Qo'llanma
10. Жабборова М.Қ "Мактабгача таълимда инновацион ёндашув" "Самарқанд вилоятини инновацион ривожлантириш: муаммо ва ечимлар". -79-81, 2020-йил.
11. Jabborova Marifat "The role of activity in the process of education and upbringing of preschool children" *Asian Journal of Multidimensional Research* ISSN: 2278-4853 Vol. 12, Issue 1, January 2023 SJIF 2022 = 8.179 A peer reviewed journal